

Є.Ю. Тунік, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка

**ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ТЕОРІЇ МЕТОДІВ
УПРАВЛІННЯ В ШКОЛІ**

Тунік Є.Ю.

Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми розвитку вітчизняної теорії методів управління в школі

В статі наведено чотирьохрівневу систему методологічних засад дослідження розвитку теорії методів управління в школі. Розроблена сукупність історико-педагогічних методів дослідження та шляхи практичного використання кожного з них.

Ключові слова: методологія, методи дослідження, теорія, методи управління, школа

Тунік Е.Ю.

Теоретико-методологические основы исследования проблемы развития отечественной теории методов управления в школе.

В статье представлено четырехуровневую систему методологических основ исследования проблемы развития отечественной теории методов управления в школе. Разработана совокупность историко-педагогических методов исследования и пути практического применения каждого из них.

Ключевые слова: методология, методы исследования, теория, методы управления, школа.

Економічні, політичні, соціальні та культурні процеси, що відбуваються в українському суспільстві на сучасному етапі, викликають відповідні зміни в освітній галузі. Національна доктрина розвитку освіти закликає до створення умов для ефективної професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників. Водночас рівень розвитку вітчизняної теорії управління обумовлює необхідність цілісної розробки всіх основних складових теорії внутрішкільного управління, однією з яких є методи управління. Розумовий акт, спрямований на розв'язання проблеми розвитку вітчизняної

теорії методів управління загальноосвітніми навчальними закладами, не може обійтися без методологічної рефлексії. Міркування про власну діяльність приведе нас до спроможності науково обґрунтувати, критично осмислювати і творчо застосовувати певні концепції, форми і методи пізнання, керування, конструювання наукового дослідження [3]. Питання теоретико-методологічних засад дослідження є дуже важливим при отриманні результатів подальшого дослідження розвитку теорії методів управління, оскільки воно залежить від застосованих методів і методик пізнавальної діяльності.

Методологія дослідження широко представлена багатьма українськими та зарубіжними вченими. Питання філософії, загальної методології та системного підходу вивчали Баблюяц А., Новиков А., Прігожин І., Стенгерс І., Юдін Е. та інші. Адаменко О.В., Ковальченко І.Д., Краєвський В.В., Сластьонін В.А., Фокін Ю.Г., Хриков Є.М. розкривають проблеми методології в педагогічних та історико-педагогічних дослідженнях. Невирішеним лишається питання теоретико-методологічних засад дослідження розвитку теорії методів управління в ЗНЗ.

Мета статті полягає у розробці методологічних засад дослідження проблеми розвитку вітчизняної теорії методів управління в загальноосвітньому навчальному закладі.

Для цього нам необхідно вирішити такі задачі:

1. Розглянути систему методів, які використовуються в історико-педагогічних дослідженнях та підібрати оптимальні для вирішення поставленої проблеми.
2. Систематизувати методи дослідження та надати шляхи використання кожного з них.

При розробці методологічних засад дослідження розвитку вітчизняної теорії методів управління ми будемо дотримуватися структури методологічного знання Е.Г. Юдіна, що виділяє чотири його рівні: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний.

Перший рівень методологічних положень, на яких ґрунтується дослідження, становить вищий філософський рівень методології, який складає загальні принципи пізнання і категоріальний строй науки в цілому. Цей рівень виступає як змістовна підстава всякого методологічного знання, визначаючи світоглядні підходи до процесу пізнання і перетворення дійсності [6, с. 96]. Виходячи з цього, філософсько-методологічною основою дослідження будуть загальні положення теорії пізнання і дотримання основних принципів діалектики.

Теорію управління взагалі і розвиток теорії методів управління як її складову доцільно розглядати як вираження результатів пізнання освітніх процесів колективним суб'єктом протягом тривалого часу, тобто як об'єктивоване знання і спиратись на теоретичні концепції розуміння в науці, фіксації наукового знання в тексті за допомогою мови науки, логічних операцій наукового знання та раціональності в науці, які розроблялись вітчизняними та зарубіжними філософами Данилевською Н.В., Йоланом П.Ф., Кримським С.Б., Парахонським Б.А. та іншими [5, с. 20].

Теорія пізнання допоможе розкрити сутність, можливості, співвідношення знання про теорію методів управління та реальності, визначати умови істинності цього знання, досліджувати методи управління школою виходячи з визнання практичної діяльності, розуміти пізнання як соціально-опосередковану діяльність, яка історично розвивається.

При дослідженні проблеми розвитку вітчизняної теорії методів управління є необхідним дотримання основних принципів діалектики: загального зв'язку; причинності, системності; історизму. Діалектичний метод буде спрямовувати у ході дослідження в частковому бачити загальне, і з точки зору загального вивчати часткове; аналізувати і конкретизувати причинно-наслідкові взаємозв'язки і взаємообумовленості кількісних і якісних змін існування і розвитку методів управління загальноосвітньої школи; генетичної спадкоємності між різними періодами розвитку теорії методів управління.

Системний підхід являє собою певний етап у розвитку методів пізнання. Він розглядається як методологічна основа управління, у тому числі і освітнього. У нашому дослідженні подаємо його як другий рівень методології – загальнонаукова методологія [4, с. 61].

Вивчення теорії управління з позиції системного підходу дозволяє розглядати школу як відкриту соціальну систему і представити у вигляді системи управлінську діяльність.

Система дає можливість точно позначити цілісний об'єкт і сфокусувати на ньому пізнання, виділити цей об'єкт із середовища, конкретизувати його, з одного боку, а з іншого – розглядати об'єкт разом із середовищем, з його родовими підставами і умовами існування. Різноманіття сторін, елементів, відносин, внутрішніх і зовнішніх факторів функціонування і розвитку теорії методів управління визначає необхідність її системного вивчення. Сучасна теорія самоорганізації допоможе конкретизувати теорію пізнання складних систем, у тому числі і соціально-педагогічних.

Істотне значення в системному підході надається виявленню ймовірного характеру поведінки досліджуваних об'єктів. Усі соціальні системи є ймовірними. У ситуації, далекої від рівноваги, у будь-який момент часу може виникнути новий тип рішення, який не зводиться до попереднього, а в точках зміни типів рішень може відбуватися зміна просторово-тимчасової організації об'єкта. Сучасна теорія самоорганізації, – синергетика – вивчає спільні дії окремих частин, у результаті якої відбувається її самоорганізація та, навпаки, перехід від упорядкованого стану до стану хаосу (Баблюяц А., Князева О.М., Прігожин І., Стенгерс І., Ніколії Г., Хакен Г. та інші). Порядок і безладдя виникають і існують одночасно, таким чином, виявляються тісно зв'язаними – один містить у собі інший.

Системний підхід вимагає реалізації принципу єдності педагогічної теорії, експерименту і практики. Педагогічна практика є діючим критерієм дійсності наукових знань, положень, які розробляються теорією і частково перевіряються експериментом та стає джерелом нових фундаментальних

проблем освіти. Теорія дає основу для правильних практичних рішень керівників, у свою чергу глобальні проблеми, завдання, що виникають в освітній практиці, породжують нові питання, що вимагають фундаментальних досліджень. Цей принцип вимагає вивчати теорію методів управління в загальноосвітньому навчальному закладі на основі системного підходу [6, с.99].

Використання основних положень загальної теорії систем і системного підходу до цілісних педагогічних процесів та явищ вимагає розглядати теорії методів управління не як окремі якості або властивості досліджуваного об'єкта, а його якісну сукупність, сутність, різноманіття його якісних характеристик, виявлення внутрішніх зв'язків і відносин у системі “методи управління” та її взаємозв'язків із зовнішнім середовищем, і зведення їх до єдиної теоретичної картини, з оглядом на ймовірнісний характер поведінки досліджуваного об'єкта.

Оскільки дослідження носить характер історико-педагогічного, то рівень конкретно-наукової методології становили фундаментальні теоретичні положення педагогіки та родинних з нею наук, сукупність законів та закономірностей, принципів, процедур дослідження, що застосовуються в методології педагогіки. Це дозволить розвиток теорії методів управління розглядати крізь призму сучасної теорії управління школою, іти від теорії до історії, розуміти закономірності розвитку теорій управління, сутності категорій школознавства, понять, явищ, процесів, які безпосередньо стосуються предмета нашого дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження складають ідеї та наукові висновки вчених у галузі історії розвитку освіти та педагогічної науки (О. Адаменко, Я. Бурлаки, Л. Ваховського, С. Гончаренка, О. Сухомлинської та інші), теорії та методики управління освітою (А. Бондаря, В. Сухомлинського, Є. Хрикова, М. Черпинського, В. Пікельної та інші), методологічні та теоретичні положення школознавства (В. Бондар, Л. Даниленко, С. Орлов та інші), теоретичні дослідження загальної теорії управління.

Ці теоретичні знання дозволяють визначитися з напрямком дослідження, його методологією, урахувати сутність та особливості розвитку теорії методів управління. Виявити зв'язок менеджменту з теорією управління освітою та трансформацію методів управління в освітній менеджмент. Виявити з цього приводу позитивні і негативні сторони методів управління в загальноосвітній школі. Теорії управління освітою та теоретичні положення школознавства допоможуть визначитися з різними підходами в розумінні методів управління.

Принциповим фундаментальним положенням для визначення теоретичних засад нашого дослідження є погляд на сутність теорії, як форми організації наукового знання.

Виділяють два типи теорій – математизовані наукові теорії і описові, до яких і відносяться педагогічні та управлінські теорії. Загальні закони, сформульовані в теоріях цього типу, являють собою генералізацію, узагальнення емпіричного матеріалу, що дозволить нам безпосередньо описувати певну групу об'єктів, які містить у собі теорія методів управління, упорядкувати великий емпіричний базис стосовно її фактів.

Закони і закономірності розвитку педагогічної науки виконують методологічну функцію в нашому дослідженні. Під час розгляду стану розвитку теорії методів управління в загальноосвітній школі спираємося на закон єдності редуційного та холістського підходів у розвитку педагогіки.

Глибоке дослідження локальної проблеми, такої, як методи управління вимагає від нас редуційного підходу, а при аналізі та систематизації отриманих фактів виникає необхідність застосування холістського підходу.

Педагогічна наука розвивається шляхом поступового накопичення окремих фактів (редуційний підхід) і подальшої систематизації, узагальнення, побудови цілісних педагогічних систем (холістський підхід), і саме єдність цих підходів забезпечує розвиток педагогічної науки. У ході свого дослідження ми повинні з'ясувати – який підхід (редуційний чи холістський) переважав на тих

чи інших етапах розвитку теорії методів управління в загальноосвітній школі [1, с. 20–24].

Для того, щоб побудувати методологію дослідження розвитку вітчизняної теорії методів управління загальноосвітніми навчальними закладами, ми дотримуємося закону цілісності методологічних основ педагогічної науки. При цьому спираємось на структуру методологічних основ науки по Е.Г. Юдіну, доповнюючи модель рівнів методології фундаментальними теоретичними положеннями педагогічної науки.

Це дозволить ефективно провести педагогічне дослідження за рахунок цілісності всіх рівнів методології педагогіки, відповідності системі цінностей сучасного суспільства, тенденціям розвитку педагогічної науки, технологічної реалізації концептуальних принципів дослідження, сформованих за допомогою перших трьох рівнів методології.

Закон обумовленості розвитку педагогічної науки зовнішніми і внутрішніми факторами, затверджує, що розвиток педагогічної науки обумовлюється впливом цілісної, взаємозалежної системи внутрішніх і зовнішніх факторів [7]. У процесі дослідження є необхідність з'ясувати, які саме фактори впливали на розвиток методів управління наприкінці ХХ - початку ХХІ ст., внутрішні або зовнішні фактори в більшій мері впливали на розвиток теорії методів управління в загальноосвітній школі.

При здійсненні аналізу розвитку вітчизняної теорії методів управління в загальноосвітніх навчальних закладах виникає потреба в залученні знань із різних галузей, таких як педагогіка, філософія, історія, наукознавство, школознавство та менеджмент. Отже, дослідження вимагає застосування закону опори педагогіки на інші науки, що дозволить використання міждисциплінарної теоретико-методологічної бази, з'ясувати, які методи управління з менеджменту перейшли в управління школою, та чи можуть вони бути адаптовані в школі взагалі.

У системі зв'язку науки і практики одна з функцій педагогічного досвіду полягає в тому, що він надає емпіричний матеріал досліднику для наукового

вивчення, оскільки саме в ньому виникають непередбачені ситуації і проблеми, які стають об'єктами наукового дослідження. В. Краєвський затверджує, що наука повинна випереджати практичну діяльність, оскільки від неї потрібна розробка нового, того, чого ще немає в практиці [3, с. 29]. На думку Є.М.Хрикова, проблема співвідношення педагогічної науки та педагогічної практики є однією з фундаментальних педагогічних проблем. Педагогіка як галузь наукового знання має сенс, якщо випереджує наявний стан педагогічної практики, що саме і створює умови для розвитку цієї практики. Рівень випередження залежить від етапу соціального та наукового розвитку і є змінною величиною.

Спираючись на закон випереджуючого характеру розвитку педагогічної науки, ми розглядаємо процес розвитку теорії методів управління в ЗНЗ в той чи інший період часу та ставимо питання, випереджувала теорія педагогічну практику чи обмежувалася узагальненням передового педагогічного досвіду [1, с. 23–25].

Розглядати сучасну теорію методів управління ЗНЗ та її розвиток ми не можемо не спираючись на минуле. Нові наукові досягнення повинні базуватися на вже отриманих знаннях для подальшого розвитку науки. При отриманні результатів дослідження ми повинні урахувати закономірність залежності розвитку педагогічної науки від стану її рефлексії.

Ця закономірність допоможе об'єктивно оцінювати досягнення минулого, зв'язати минуле із сьогоденням і визначити завдання на майбутнє. Завдяки рефлексії можливо визначити ознаки кризових явищ у розвитку теорії методів управління, наприклад таких, як: відсутність фундаментальних праць з цього питання, нових ідей, дублювання тих самих тем і положень; слабкий зв'язок робіт науковців із потребами практики; слабкий зв'язок з роботами попередників; слабкі зв'язки з родинними науками [7].

Для того, щоб грамотно організувати історико-педагогічне дослідження, потрібно дотримуватись принципів науковості, історизму, аналізу сукупності фактів та етичного принципу.

Принцип науковості використовується як теоретичний і організаційно-методичний апарат управління дослідженням історико-педагогічного питання. До нього включають принципи детермінізму, відповідності, додатковості [5, с. 89].

Підходити до дійсності як до реальності, яка змінюється в часі і закономірно розвивається, ми можемо керуючись принципом історизму, що дозволить розглядати явище в конкретно-історичних умовах і зв'язках. За допомогою цього принципу ми зможемо об'єктивно вивчати сучасний стан теорії методів управління загальноосвітньою школою у другій половині ХХ - початку ХХІ століття; розглянути генезис, основні етапи його історичного руху; зв'язати історію з сучасністю, намітити перспективи розвитку. Принцип єдності логічного і історичного дозволить освітити факти, що ілюструють історію, викласти логіку цієї історії, виявити закономірності її розвитку.

Принцип аналізу сукупності фактів полягає в неупередженому відношенні до фактів і їхньої інтерпретації, підпорядкованість матеріалів і форм їхнього викладу логіці досліджуваної теми.

Отже, вимоги до історико-педагогічного дослідження змушують нас дотримуватись хронологічності викладення матеріалу; з'ясування причинних зв'язків, що мають відношення до явища, що вивчається; єдність теорії та історії, теорії та практики, логічного та історичного у висвітленні сутності проблеми; єдність конкретного фактичного матеріалу і теоретичних узагальнень, недопустимість описовості, емпіризму і голого схематизму [1, с. 25].

Ще один принцип, якого ми дотримувались в ході нашого дослідження – етичний принцип. Норми наукової етики, описані Р. Мертоном, складають чотири основні цінності: універсалізм, спільність, незацікавленість, раціональний скептицизм, які примушують нас істинність наукових тверджень оцінювати незалежно від авторитета науковця, бути коректними під час критиці, відповідально оцінювати, аналізувати, використовувати данні свого дослідження [5, с. 88–89].

Визначальну роль у побудові наукової праці зіграла технологічна методологія, яку становлять методика і техніка дослідження, тобто набір процедур, що забезпечують одержання достовірного матеріалу і його первинну обробку, після якої він може включатися в масив наукового знання. Вибір конкретних методів дослідження визначається логікою дослідження і завданнями на кожному окремому етапі.

Для розв'язання поставлених завдань дослідження необхідно використовувати сукупність методів дослідження, що забезпечать комплексне пізнання предмета дослідження:

При доборі джерельної бази доцільно використовувати метод несущільного дослідження, де буде опрацьовано певну частину документів, пов'язаних з проблемою розвитку методів управління в загальноосвітній школі. Не маючи можливості використати абсолютно всі документи з проблеми, ми намагатимосся проаналізувати якомога більшу їх частину. Тому у своєму дослідженні з несущільних методів ми обираємо метод головного масиву, що дозволить вивчити більшу частину джерел, які мають відношення до розвитку методів управління в загальноосвітній школі в другій половині ХХ - початку ХХІ ст. [1, с. 47].

Для того, щоб виділити і розглянути окремі сторони, особливості, властивості теорії методів управління, виявити загальне і особливе, установити загальний принцип або правило, проникнути в сутність досліджуваного явища, використовуються різні методи теоретичного аналізу і синтезу першоджерел – статей, книг і дисертацій другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Понятійно-термінологічний аналіз допоможе визначитись з сутністю поняття «метод», «метод управління», «теорія методів управління», які безпосередньо відносяться до предмету нашого дослідження.

Класифікаційний аналіз застосований на первинній, описовій стадії наукового дослідження дозволить впорядкувати і класифікувати методи управління на основі подібності і повторюваності.

Використання порівняльно-зіставного аналізу педагогічної та управлінської літератури з метою порівняння, зіставлення, систематизації, класифікації, узагальнення матеріалів дослідження дає змогу вивчити та обґрунтувати теоретичні поняття про методи управління в освіті, для відтворення досягнень вітчизняної теорії методів управління та виявлення загальних тенденцій її розвитку в період другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

Наукометричний аналіз семантичного спектру назв публікацій і дисертацій з проблем теорії управління школою, зокрема теорії методів управління, дає можливість проаналізувати спрямованість цих публікацій та здійснити детальний якісний аналіз їх змісту, що дозволяє зробити висновки відповідності назв і змісту публікацій, а також певних етапів у розвитку теорії методів управління.

Одним із основних в історико-педагогічних дослідженнях є історичний метод, із застосуванням специфічних для історії педагогіки процедур (вивчення архівних матеріалів, офіційних документів, статистичних даних, шкільної документації, підручників, навчальних посібників, дисертацій, публікацій та ін.). Цей метод зобов'язує нас розглядати будь-які явища: історично; лише у зв'язку з іншими; лише у зв'язку з конкретним досвідом історії. Історичний метод дозволить не описувати явище, що звершилось, а досліджувати процес внутрішньої зміни його структури, в аналізі причинних зв'язків між окремими фазами розвитку, у простежуванні того, як новий стан виникає зі старого.

При дослідженні явищ, на основі аналізу їхнього розвитку, використовують генетичний метод. У педагогіці дуже важливо простежити виникнення явища, ступені його розвитку, процес поступового формування явища. Використання генетичного методу допоможе простежити виникнення теорії методів управління, етапи її розвитку, процес поступового формування цієї теорії, зміни, що відбувалися в результаті її формування.

Хронологічний метод застосовується при викладенні фактів історії в хронологічному порядку. Але одного цього методу в силу його "лінійності"

недостатньо, необхідні узагальнення, аналіз, вивчення зв'язків. Тому в дослідженнях хронологічний метод доповнюється іншими методами, в нашому випадку порівняльним методом, який є більш широким і універсальним.

Історико-порівняльний метод дає можливість розкривати сутність досліджуваних явища і за подібністю і за розходженням притаманних їм властивостей, а також проводити порівняння по горизонталі і вертикалі [2, с. 177–178].

Використавши порівняльно-хронологічний метод у своєму дослідженні, ми у хронологічній послідовності зможемо відтворити генезу вітчизняної теорії методів управління, виявити значення й "історичну вагу" досліджуваного явища на різних етапах його прояву в історико-педагогічному процесі, розкрити сутність методів управління за подібністю і за розходженням притаманних властивостей, проводити порівняння в просторі і часі.

Визначитися з періодами дослідження та розподілити процес розвитку теорії методів управління на періоди можливо при використанні метода періодизації, як одного з ефективних методів аналізу і упорядкування матеріалу. Через періодизацію можна більш глибоко показати співвідношення розвитку теорії методів управління в цілому і окремих її аспектах. За допомогою методу періодизації можливо додати стрункність теорії, багато в чому структурувати її та надати їй шкалу виміру.

Якісний аналіз у дослідженні поєднується з кількісними вимірами завдяки математичним і статичним методам, що дають нам точність і об'єктивність. Застосування цих методів дає змогу встановлювати кількісну залежність між досліджуваними явищами, вони допомагають оцінити результати, підвищують надійність висновків, дають підстави для теоретичних узагальнень. Результати, оброблені за допомогою цих методів, дозволяють показати кількісну залежність у вигляді графіків, діаграм, таблиць.

Висновки: при розробці методологічних засад дослідження проблеми розвитку вітчизняної теорії методів управління в загальноосвітньому навчальному закладі нами були розглянуті і систематизовані історико-

педагогічні методи дослідження. При всьому різноманітті наукових методів, вся сукупність застосованих нами методів, являє собою ієрархічно упорядковану і тісно взаємозалежну систему, що включає методи чотирьох рівнів: філософський, загальнонауковий, конкретно-науковий і технологічний. Всі рівні методології у нашому дослідженні взаємодіють та утворюють складну систему, у рамках якої між ними існує певна супідрядність.

Перспективи подальшого дослідження полягають у застосуванні розроблених теоретико-методологічних засад пізнавальної діяльності при отриманні результатів дослідження розвитку теорії методів управління в ЗНЗ.

Література

1. **Адаменко О.В.** Розвиток педагогічної науки в Україні в другій половині ХХ століття (1950–2000 рр.): Дис. д-ра пед. наук: Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2006.
2. **Ковальченко И.Д.** Методы исторического исследования. – М. : Наука, 1987. – 453 с.
3. **Краевский В. В.** Методология педагогики: Пособие для педагогов-исследователей. – Чебоксары : Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. – 244 с.
4. **Мармаза О.І.** Менеджмент в освіті: секрети успішного управління. – Х. : Вид.група «Основа», 2005. – 176с.
5. **Новиков А.М., Новиков Д.А.** Методология. – М.:СИНТЕГ, 2007. – 668с.
6. **Сластенин В.А.** и др. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластенина. – М. : Издательский центр "Академия", 2002. – 576 с.
7. **Хриков Є.Н.** Методологічна функція законів та закономірностей педагогічної науки у історико-педагогічних дослідженнях / Збірник наукових праць. Педагогічні науки. Випуск 40. – Херсон: ХДУ, 2005. – С. 37-42.

Tunik Y.

Theoretical-methodological bases of research of a problem of development of the national theory of management methods at school.

In article it is presented four levels system of methodological bases of research of a problem of development of the national theory of management methods at school. Set of historical-pedagogical methods of research and a way of practical application of each of them is developed.

Keywords: methodology, research methods, the theory, management methods, school.

Відомості про автора:

Тунік Євгенія Юріївна – аспірантка Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Коло наукових інтересів – теорія і методика управління освітою.